

[Pridėtinė įžanginė pastaba

2014 05 24

Teorinėms tautos problemoms Vydūnas skyrė du savo filosofinius veikalus – „Mūsų uždavinį“ (1911, naujas draugijos parengtas fotografuotinis leidimas 2010) ir „Tautos gyvatą“ (1920, naujas fotogr. leidimas 2012). Tautos atsiradimui, esmei, jos būties prasmei, istorinėms jos raidos peripetijoms, istoriniam lietuvių tautos likimui paaiškinti skirtas „Mūsų uždavinys“. „Tautos gyvatoje“, paaiškinus tautos esmę, jos santykį su pasauliu, labiausiai susitelkiama į socialines tautos gyvenimo problemas, į svarbiausią to gyvenimo formą - valstybę, jos paskirtį ir vaidmenį atsiskleidžiant žmogaus ir tautos būties prasmei. Drįstu pasiūlyti Jūsų dėmesiui savo beveik prieš du dešimtmečius rašytąjį straipsnį, kuriame bandžiau paaiškinti, kaip tada sugebėjau, vydūniškąją tautos, valstybės ir žmogaus santykio sampratą bei jos susiformavimo prielaidas. Drįstu todėl, kad mūsų pirmadienio susitikime apie tą sampratą kaip tik ir bus kalbama. Tikiuosi, kad pateiktasis straipsnis pasitarnaus kaip parengiamoji medžiaga pokalbiui, kuriame aš pats dėl susiklosčiusių aplinkybių dalyvauti negalėsiu.

Pagarbiai –

Vacys J

Vacys Bagdonavičius

VYDŪNO SOCIALINĖ KONCEPCIJA

Vydūnas – vienas ryškiausių XX a. pirmosios pusės lietuvių mąstytojų ir rašytojų, labai daug prisidėjęs prie Mažosios Lietuvos gaivinimo ir palaikymo. Pastaroji veiklos sritis turėjo didžiulės reikšmės jo pasaulėžiūros ir kūrybos pobūdžiui. Mat ši veikla išugdė Vydūną kaip tautos dvasinio atsparumo metodiškai vykdomos germanizacijos sąlygomis puoselėtoją, o jo filosofija faktiškai susiformavo kaip savotiška to atsparumo ugdymo teorija. Keleriopas jo veikimas tautoje sudarė išskirtinį reiškinį – vydūniizmą, kuris yra nepaprastai panašus į kitą pasaulyje beveik visuotinai žinomą to paties laikotarpio dvasinį bei politinį fenomeną – gandizmą. Esminis abiem šiems fenomenams būdingas bruožas – nesmurtinis priešinimasis priespaudai, laisvinimasis dvasinėmis priemonėmis. Mahatmos Gandžio sukurtoji neprievartos taktika – *satyagraha* padėjo Indijai įveikti britų kolonializmą ir pasiekti nepriklausomybę. Vydūno humanistinė filosofija tautai didesne dalimi liko nepanaudotų galimybių šalimi. Tačiau taikus lietuvių tautos kelias į pirmąją nepriklausomybę principine prasme buvo panašus į Indijos kelią bei į vydūniškąjį jo modelį, nors juo buvo eita nesivadovaujant jokiais išankstiniais modeliais. Lietuva tame kelyje buvo pirmesnė už Indiją, o pastarosios dvasinis ir politinis vadovas M. Gandis pats yra žavėjęsis tolimosios Baltijos šalies taikiu ėjimu laisvėn¹.

M. Gandžio ir Vydūno filosofijos panašios ne tik tuo, kad jas kaip praktinio veikimo pagrindimus sąlygojo analogiška nacionalinė priespauda, bet ir tuo, kad jos formavosi veikiamos to paties šaltinio – senosios indų filosofijos, kad iš to šaltinio semiamoji išmintis tiek vieno, tiek kito mąstytojo buvo taikoma savo laiko ir savo krašto aktualijoms. O svarbiausios aktualijos ir vienam, ir kitam buvo savų tautų

¹ Poška A. Mahatma Gandhi apie Lietuvą //Mūsų Vilnius. – 1937. Nr.7. P.121.

išlikimas ir laisvė, prasminga būtis, misijos žmonijos raidoje turėjimas ir jos įgyvendinimas. Pagrindinis tų aktualijų subjektas abiem mąstytojams buvo žmogus. Jie buvo tvirtai įsitikinę, kad nuo jo tvirtybės, tobulumo, vidinės kultūros priklausanti ir tautos uždavinių sprendimo, ir visos žmonijos raidos sėkmė. Politinio pavergimo sąlygomis nepalaužiama žmogaus dvasios galia buvo suprasta kaip pagrindinė tautos gynybinė tvirtovė. Todėl žmogaus esmės ir tobulėjimo (tiksliau būtų sakyti – dvasinio išsivadavimo) problema buvo pamatinė ir Vydūno, ir M. Gandžio filosofijos problema. Žmogų suvokiant kaip svarbiausią dvasinės evoliucijos dalyvį, ši problema lietuvių mąstytojo filosofinėje koncepcijoje įgavo ir religinę, t. y. ypatingos svarbos, prasmę. Pro žmogaus dvasinio laisvėjimo prizmę Vydūnas žvelgė ir į visas kitas savo filosofijos problemas, tarp jų ir į socialines, pagrindiniu jų sprendimų tikslu laikydamas to laisvėjimo sąlygų kūrimą.

Didžiąja dalimi vienos iš senovės indų filosofijos mokyklų – klasikinės vedantos – poveikyje susiformavusioje vydūniškoje žmogaus esmės sampratoje toji esmė buvo traktuota kaip dieviškojo absoliuto kibirkštis, patekusi į gamtiškuoju pasauliu tapusią būtis (t. y. to paties absoliuto) dalį ir to pasaulio galių pavergtą. Absoliuto (arba Dievo) kūrybos galia vedanti pasaulį, o su juo ir žmogų sąmonės šviesėjimo, t. y. evoliucijos, keliu į grynosios dvasios būtį. Žmogus, kaip pasaulio būtybė, jau esąs įžengęs į tos būties prieigas ir tapęs dvasine esybe. Todėl į didįjį kūrybos vyksmą jis jau įsijungia sava valia bei reiškiasi jame savomis galiomis. Kaip tąja valia ir tomis galiomis naudojamas, didžiąja dalimi priklausą nuo paties žmogaus susivokimo, pasiryžimo ir pastangų, t. y. nuo jo tobulumo ir sąmoningumo laipsnio. Tačiau atskiram žmogui suteikdamas didžiulę atsakomybę, Vydūnas tame kelyje nepalieka jo vieno, o traktuoja jį kaip dalelę žmonijos, kuri aktualizuoja žmoniškumą jau kaip dvasinę kosminės visumos savybę. O ypatingoji žmoniškumo paskirtis – sąmoningas veikimas kuo didesniai savo paties išgalėjimui, kartu – ir viso pasaulio tobulinimui, visumos dvasinės evoliucijos lengvinimui ir spartinimui. Tąjį veikimą mąstytojas apibūdina kaip kultūrą. „Aiškiai numanu, kad žmogaus veikimas, vis tiek, ką jis padarytų, pagrinde siekia didesnės žmoniškumo reikšmės gyvenimui. Kultūros kūrimu žmoniškumo veiksnys nori būti didybė pasaulyje, tarsi visai sąmoningai stengtųsi jam suteikti žmoniškumo pažymį. Vien tat gali būti teigiamoji kultūros prasmė“, – tvirtina Vydūnas² (išryškinta Vydūno – V.B.). Tokiu būdu žmoniškumui, kaip dvasios pradui, tenka sunkus uždavinys įveikti ir savo viešpatavimui pajungti, su savąja raiška harmonizuoti tiek aplinkoje, tiek atskirame žmoguje ar visoje žmoniijoje besireiškiančias gamtiškojo pasaulio („pažmoniškumo“) galias. Esančios keturios tų galių raiškos sferos: negyvosios gamtos (mineralų pasaulis), gyvybės (augmeniškoji gamtos dalis), aktyviosios psichikos (gyvūnijos pasaulis), maštančioji gamta. Žmogus – mikrokosmosas, kuriame visos tos sferos aktyviai reiškiasi, tik virš jų jame esanti iškilusi bei joms vadovaujanti dieviškos kilmės jo dvasinė esmė. Įtampa ir netgi kova tarp dvasinio ir gamtiškojo prado sukelti tiek individualios žmogaus raiškos, tiek žmonių tarpusavio santykių, viso sociumo, dramatiškumą bei problemas. Kitaip tariant, esminės socialiniuose santykiuose besireiškiančių prieštaravimų priežastys didžiąja dalimi slypinčios metafizinėje plotmėje. Sociumas sąlygojās tik įvairias ir specifines tų prieštaravimų variacijas bei konkrečius jų sprendimo būdus. Jis kartu esąs ir žmoniškumo raiškos bei laisvėjimo terpė, tvirtybės išbandymų laukas. Sociumas turįs padėti žmogui realizuoti turimas dvasines potencijas, suteikti tinkamiausias formas bei galimybes tai realizacijai. Tačiau socialinio gyvenimo aplinkybių visuma yra tik pagalbinis, o ne lemiamas žmogaus dvasinio laisvėjimo veiksnys. Tuo lemiamu veiksniu yra jo paties dvasinė esmė, kuri

² Vydūnas. Raštai. – V., 1990. T.1. P.455.

pati kuriasi geresnes savo šviesėjimo aplinkybes ir toje kūryboje auga pati. Anot mąstytojo, „tvirtinimas, reikią aplinkumą taisyti, tada pasitaisysią ir žmonės, tėra teisybė tik dalinai. Iš paties pasakymo jau suprast, kad pirma žmogus veikia, o tada tik aplinkuma pakinta. Bet reikėtų dar pridėti, kad žmogus savo aplinkumą taisydamas, patsai gerėja“³ (išryškinta Vydūno –V.B.).

Kad ir būdamas pagalbinis, socialinės aplinkos vaidmuo žmogaus socialinei raidai, Vydūno aiškinimu, esąs didžiulis. Mat gimusio žmogaus atsineštoji dvasinė galia esanti tik potenciali ir per gyvenimą turėtų visu ryškumu atsiskleisti. Postūmį tam atsiskleidimui duoda ir stimuliuoja aplinkinis socialinis pasaulis, aplinkinių žmonių santykiuose pasireiškiantis žmoniškumas. Labiausiai augantį žmogų veikianti šeima ir kita artimiausioji socialinė aplinka. Gimusio individo žmoniškumo žadinimu ir ugdymu iš esmės ir teprasidedančios tėvų funkcijos, jas vykdant tėvais ir tetampama. Tačiau augančio žmogaus aplinka – ne tik šeima, bet ir nuolat plėtėjanti tolesnė socialinė aplinka – giminių būrys, luomas, tauta, visų žmonių bendrija. Šie vis didesnius žmonių sluoksnius apimantys socialiniai dariniai, Vydūno teigimu, kiekvienas vis aukštesniu laipsniu padeda besiformuojančiam individui įveikti gamtinės prigimties ribojamo dvasinio akiračio siaurumą, egocentrinį individualizmą. Šitas vadavimasis iš egocentrizmo savaime įsijungiąs į asmenybės tobulėjimo procesą, praturtinąs žmogų kaip šeimos, tautos, žmonijos narį, kaip dvasinės kultūros kūrėją ir vartotoją. „Šeima, giminė, tauta nėra savaime vertybės, – aiškina mąstytojas. – Jos tokiomis tiktai pasidaro, jeigu žmoniškumas jose gali reikštis ir tuo gyvenime įsigyti savo reikšmę“⁴.

Tos reikšmės siekimas etniniams ir socialiniams dariniams esąs dėsningas, užprogramuotas kaip jų uždavinys visumos dvasinėje evoliucijoje. Kartu ir pačių šitų darinių kilmė esanti ne istorinio, o metafizinio pobūdžio: jie atsiradę kaip dvasinio absoliuto involiucijos į pasaulio įvairovę rezultatas, kaip priemonės žmogaus sąmonės laipsniškam plėtimui nuo individualios iki kosminės. Tai aiškindamas Vydūnas teigė, jog „kiekvienas žmogus yra visai nauja veikimų versmė, jo darbu pasaulio kūrimas eina naujais keliais. Vėlgi šiame savo veikime žmogus nėra sau vienas. Aišku, kad jis yra narys didesnio pasaulio dalyko, būtent tautos, kuri savo ruožtu yra žmonijos narys. Ir taip išeina tūleriopa sąmazga žmogaus su tauta ir žmonija, ir su visa visuma. Vienas dalykas priklauso didesniajam ir yra tam apsireikšti priemonė“⁵.

Tauta Vydūno filosofijos dalyje, apimančioje etnosocialinius klausimus, užima svarbiausią vietą, nors ir jos problema yra tik dalis žmogaus ir būties santykio problemos, kurią mąstytojas sprendė, išeidamas iš vedantos filosofijos dvasia traktuojamo panteizmo, t.y. panenteizmo, pozicijų. Kiti su socialiniu gyvenimu susiję klausimai mąstytojui yra reikšmingi tiek, kiek išplaukia iš „sąmazgos žmogaus su tauta ir žmonija ir su visa visuma“. Išskirtinį dėmesį tautai kėlė paties mąstytojo iš gyvenimo empirijos nustatytas ryšis tarp tautiškumo ir žmogaus dorovinio tvirtumo. Savo akimis jis matė, kaip nutaustantieji jo tėvynainiai – Rytų Prūsijos lietuviai smunka morališkai, kaip menkėja jų žmoniškumo galia. „Mačiau, kaip žmonės, pertraukdami sąryšį su savo kilme, savo tėvais – protėviais, gadina savo dorovę ir intelektą, trukdina savo dvasios – sielos tarpimą“, – rašė Vydūnas vienoje iš autobiografijų⁶. Tokie tėvynainių nutautinimo padariniai labiausiai vertė mąstytoją gilintis į tautiškumo esmę bei jo reikšmę žmogaus dvasinei raidai. Po tokio gilinimosi jis prieis prie išvados, kad „žmonijos širdin kelias eina per tautos širdį. O taip eina kelias pasaulio ir Visumos

³ Vds [Vydūnas]. Žmogus ir aplinkuma //Darbymetis. 1925. Nr.9. P.15.

⁴ Vydūnas. Raštai. T.1. P.497.

⁵ Ten pat. P.236-237.

⁶ Vydūnas. Tikrasis Vydūnas // Naujas žodis. 1925. Nr.1. P.3.

Priežastin⁷. Aiškinimui, kodėl taip yra, Vydūnas paskyrė stambesnius savo filosofijos veikalus „Mūsų uždavinys“ (I leid. 1911, II leid 1921) bei „Tautos gyvata“ (1920).

Tauta, kaip ir žmogus, Vydūno apibūdinimu, turinti ne tik empirinę sociume besireiškiančią, bet ir transcendentinę būtį, t. y. josios pagrindas esąs „nuolatai veikiančios kūrybos galios“, kurios nubrėžiančios jai užduotį kūrybos vyksme bei paskiriančios tos užduoties vykdymo laiką⁸. Vadinasi, tauta pačia savo esme nesanti vien tam tikroje Žemės vietoje gyvenančių, kolektyviai prie tos vietos sąlygų prisitaikiusių, panašų gyvenimo būdą per ilgus metus susiformavusių žmonių visuma. Turinti savo uždavinį ir misiją visumos vyksme tauta tam tikra prasme prilygstanti gyvam organizmui, natūraliam absolute šaknis turinčiam ūgliui. Tai esąs organiškas visumos galių pasireiškimo vienetas, savotiškas žmogaus analogas, turįs savo kūną, gyvybę, psichiką, minčių ir dvasios pasaulį. Ir atskirame žmoguje, ir kiekvienoje tautoje minėtosios visumos sferos savaip pasireiškiančios ir susipinančios. Specifiniai to susipynimo ir pasireiškimo bruožai sudarą esminius tautos charakterio ypatumus, jos dvasią, nulemiančią tautinės kultūros savitumą.

Atskirame žmoguje, kaip organiškoje tautos ląstelėje, esančios užkoduotos tai tautai būdingos žmoniškumo reišimosi potencijos, kurias kiekvienas individas savo veikimu turėtų plėtoti. Tauta kiekvieno individo atžvilgiu esanti pagal vadinamąjį karmos (individualiojo ir kosminio likimo) dėsnį jam tekusi žmoniškumo reišimo galimybė, su kuria privalu skaitytis. „Gyvenimo įstatymas yra žmogui užmetęs giminės ir tautos tinklus. Iš jų jis neišeis, kol nebus vykinęs visus gyvenimo įstatymų įsakymus“⁹. Todėl ir žmogaus pareiga tarnauti savo tautai esanti grįsta ne tik išsiugdytu patriotiniu nusiteikimu, t.y. ne tik subjektyviais motyvais. Jos vykdymas reiškias natūralų sutikimą su objektyviai veikiančiomis kūrybos galiomis, su pasaulio evoliucijos eiga. Stiprindamas savo tautą, žmogus stiprinąs tą organizmą, kurio ląstelė jis pats yra. Tačiau tautos ir žmogaus kaip organizmo ir ląstelės ryšys, anot Vydūno, traktuotinas ne tik kaip socialinio organizmo ir socialinės ląstelės ryšys. Jis turįs metafizinį pagrindą ir pasireiškias visų visumos sferų lygiuose: materijos, gyvybės, psichikos, proto, dvasios. Kitaip tariant, žmogus su tauta esąs suaugęs ir biologiškai, ir dvasiškai.

Biologinė žmogaus ir tautos sąsaja pasireiškianti tuo, kad visų tautos vaikų gyslomis tekąs tas pats kraujas, su kuriuo „jungiasi tautos gyvybė“¹⁰. Kraujo, atstovaujančio gyvybės sferai, bendrumas nulemias ir kūniškąjį (žemiausios materijos sferos) visų tautos žmonių panašumą, specifines antropologines savybes, pagal kurias jie nesunkiai atskiriami nuo kitos tautos žmonių. Remdamasis čekų gamtininko G. Mendelio atrastais augalų hibridų požymių paveldėjimo dėsniais, Vydūnas aiškina, kad jau kūne ir kraujyje, t.y. biologinėje žmogaus dalyje, glūdi tautiškumas, kuris iš kartos į kartą esąs perduodamas ne vien kultūros tradicijomis, bet ir biologiniu paveldėjimu. Veikiant šiems dėsniams, ir susimaišiusios tautos per kelias kartas galinčios vėl „išgryninti“ savo kraują, vėl tapti „skaidriomis“, t. y. išsiskaidyti į tuos etninius komponentus, iš kurių jungėsi¹¹.

Kartu su tautiškumo žymes turinčiomis kūno ir kraujo savybėmis, anot Vydūno, esą paveldimi ir visiems tautos nariams panašūs tautinės psichikos ir mąstysenos ypatumai, t.y. genetinis tautos ir individo ryšys egzistuojąs ir psichikos (jausmų –

⁷ Vydūnas. Raštai. T.1. P.116.

⁸ Ten pat. P.243.

⁹ Ten pat. P.128.

¹⁰ Ten pat. P.237.

¹¹ Ten pat. P.355.

geismų) bei mąstymo, arba proto, sferų lygyje. Ryškūs tautų kūniškumo, gyvybės bei psichikos sferų lygių ypatumai matyti iš to, kad kiekviena tauta savitai santykiauja su gamta, su metų laikų kaita, kad tautose vis kitaip atrodo žmonių tarpusavio santykiai, kitokia esanti bendravimo kultūra tarp lyčių ir pan.¹² Aiškinimas, kad šie skirtumai susiformuoja žmonėms bręstant skirtingomis gamtinėmis sąlygomis bei skirtinguose etnosocialiniuose kontekstuose, Vydūno įsitikinimu esąs nepakankamas. Esminė tų skirtumų priežastis, kaip jau minėta, esanti visumos kūrybos gelmėse. Visumos dvasingumas involiucijos, t.y. tapsmo pasauliu, etape atlikdamas pirmąjį stambesnįjį skaidymąsi į įvairovę, susikuriaš ir materialų substratą to skaidymosi metu susidariusioms savo dalims reikštis – tautą su jos krauju, psichika ir intelektu. Tolesnio skaidymosi rezultatas – individualioji žmogaus sąmonė. Bet čia skaidoma ne tiesiogiai pati dvasinė visuma, o ankstesnio skaidymosi metu susikristalizavusios jos dalys. Todėl individualioji sąmonė neišvengiamai įgaunanti stambesniosios sąmonės dalies – tautinės sąmonės – bruožų, kurie atsispindį kūne, kraujyje, psichikoje, minčių pasaulyje.

Savitą tautinį atspalvį turinti ir pati dvasinė žmogaus esmė – žmoniškumas bei pagrindinės jo apraiškos – mokslas, menas, dora, sudarančios struktūrinės kultūros dalis. Jų savitumas kaip tik ir išreiškiaš kiekvienos tautos kultūros nepakartojamą charakterį. „Moksle, mene bei doroj yra jaučiama tautos gyvatos širdies plasta, – teigė Vydūnas. – Tie trys žmoniškumo reiškiniai paeina tiesiog iš tautos esmės“¹³. Nuostabiausiai tauta savo ypatingą žmoniškumo atspalvį parodanti kalboje, kuri esanti „vyriausioji žmonių apsišaukimo priemonė“, tiesiogiai tarnaujanti visoms pagrindinėms žmoniškumo įkūnijimo formoms. Kalba esanti pirmiausia mąstymo reiškinio priemonė ir nuo jo labiausiai priklausanti. Savo sąskambiu su tuo, kas ja siekiama pasakyti, t.y. su mąstymo turiniu, kalba prilygstanti meno kūriniumi. O jai materialiu pavidalu išreikšti buvusi reikalinga dar viena, jau su ja harmonizuojanti priemonė – kūnas. Tačiau pastarasis esąs ne kalbos pobūdį determinuojąs veiksnys, o jį atitinkantis, su juo harmoningai suderintas instrumentas. O kūno ypatumus sąlygojančios aukštesniosios sferos – gyvybė (kraujas), psichika (jausmai – geismai), minčių pasaulis ir patsai dvasingumas. Išmoktoji ne sava kalba tegalinti išreikšti tik žmogaus paviršių, bet ne gelmę. O gelminiai dvasiniai dalykai esantys suaugę su tauta, kurios kraujas paveldimas. Taip postuliuodamas, Vydūnas dar kartą pabrėžia biologinio ir dvasinio tautos egzistencijos prado vienovę, ontologinį jos determinuotumą, metafizinę prigimtį.

Tautos, Vydūno aiškinimu, atsiradusios ne tam, kad žmonija būtų suskaldyta ir kad nuo to suskaldymo kentėtų. Involiucija žmoniją palietė todėl, kad visumos vienovę jai buvę per sunku aprėpti ir išreikšti. Evoliucijos procesu kylant „dvasios, sąmonės, išminties pusėn“ ir siekiama tą vienovę aprėpti¹⁴. Tam kilimui esą reikalingi visi pasaulio dalykai, juo labiau – kiekvienas žmogus, kiekviena tauta. Pastarajai čia tenkas ypatingas uždavinys, nes „evoliucės laike tauta vėl stovi kelio viduryj. Žmonijos Aukštybėn nieks negali grįžti neidamas per tautą (...). Kuomet žmogus iškyla iš savo siaurumo, jis ir pajaučia daugiau tautos gyvenimą. Ir tautų „pabudimas“ vien gali būti išmanomas žvelgiant į evoliucę“¹⁵.

Tautinės savimonės formavimąsi Vydūnas sieja su kapitalistinės nacijos formavimusi, ypač suaktyvėjusiu po 1789 m. Prancūzų revoliucijos. Tautų susivokimui daug reiškia atsiradę savi ekonominiai ir politiniai interesai, tačiau ne jie buvę esminis tautos požymis. Pati tauta, nors ir neturėdama savimonės, savarankiškumo siekimo, iki tol egzistavo savaime kaip būties dėsnių, kūrybos veikimo padarinys. Bet ir savimonės

¹² Ten pat. P.238.

¹³ Ten pat. P.275.

¹⁴ Ten pat. P.113.

¹⁵ Ten pat. P.116.

atsiradimas, savarankiškumo siekimas esąs determinuotas ne tiek ekonominių veiksmų, kiek kūrybos galių – tautos pradžioje siekiančios tapti laisvos, kad paskui galėtų teikti žmonijai savo sukurtus kultūros turtais, t.y. kad taptų ne „tikta bendrovėmis visokioms prekėms gaminti, bet žmoniškumui auginti ir tuo pasauliui kurti“¹⁶.

Laikydamas tautą svarbia pakopa būties vyksme, Vydūnas netvirtino ją esant amžiną. Anot jo, „tautos tegali būti priemonės kūrybos tikslui, kurios išstarnavusios išnyksta“, nes iš visumos gelmių „plūsta visos bangos atskiroms tautoms kopti evoliucijos keliu ir iš lengvo numesti visa, kas jas skiria ir visiškai tuo gyventi, kas vienija“¹⁷. Tikta tokia vieninga žmonijos būtis esanti tolimos ateities dalykas. Dabar vyksta tautų įsitvirtinimo, jų kultūrų savitumų išreiškimo amžius. Tačiau tas vyksmas esąs gana prieštaringas ir dramatiškas, nes tautos, kaip ir žmonės, esančios nelygaus dvasinio šviesumo, daugelyje labai ryškiai tebeviešpataujas „pažmoniškumas“, tautinis egoizmas, agresyvus nusiteikimas kitų tautų atžvilgiu. Bet nebetoli esąs laikas, kai tiek savo pačių viduje, tiek tarpusavio santykiuose tautos turėsiančios įveikti tamsumo gaivalus ir tapti vienos kitoms tuo, kuo skyrė būti kūrybos galios.

Vydūno tautos sampratoje, požiūryje į tautų santykius atsiskleidžia tos intencijos, kuriomis buvo grįsta ir praktinė mąstytojo veikla. Ja jis siekė išryškinti savo tautos dvasinį potencialą, sustiprinti jos pačios savigarbą, išugdyti atsparumą prieš nutautinimo politiką, parodyti pasauliui jos kultūrinį gyvybingumą, skatinti kuo intensyvesnį jos žmoniškumo atsiskleidimą, kuris stimuliuojančiai veiktų kitų tautų žmoniškumo plėtotę. Čia mąstytojas išvelgė esant lietuvių tautos išlikimo galimybę ir prasmę.

Kad tauta galėtų ryškinti tokią savo egzistencijos prasmę, ji turinti tinkamai sureguliuoti savo gyvenimo tvarką, siekti kuo didesnės įvairių socialinių sluoksnių bei atskirų žmonių santykių darnos, kurios šiuolaikinių valstybių gyvenime labai stinga. Vydūnui labai rūpėjo, kad tokią darną stengtųsi įgyvendinti nepriklausomybę išsikovojusį Lietuva. Kol ji ton nepriklausomybėn veržėsi, dar 1911 m. mąstytojas jai pateikė traktatą „Mūsų uždavinys“, o kai ją pasiekė – 1920 m. padovanojo traktatą „Tautos gyvata“, o 1921 – antrąjį „Mūsų uždavinio“ leidimą. Šiais traktatais buvo atsiliepta ne tik į besiformuojančios Lietuvos valstybės socialines aktualijas, bet ir į pasaulinius XX amžiaus pirmųjų dešimtmečių socialinius procesus, netgi į bolševikinės 1917 m. revoliucijos sukeltą bangą. Mąstytoją sukrėtė tos bangos padariniai, tačiau jis bandė pažvelgti ir į ją sukėlusias priežastis, stengėsi ieškoti to, kas galėtų jas eliminuoti.

Revoliucinis socialinių sprendimų kelias Vydūnui buvo griežtai nepriimtinas, nes čia jis aiškiai išvelgė bolševikinio totalitarizmo pavojų. Jis suvokė, jog „*perversmų keliu tolyn žengiant, tegali pasidaryti žmonėms kuo didesnis prispaudimas, pajungimas ir pavergimas*“¹⁸ (išryškinta Vydūno – V.B.). Pasisakydamas prieš smurtinę revoliuciją, mąstytojas suvokė socialinių permainų būtinumą. Tos permaitos turinčios būti kardinalios ir tam tikra prasme suvoktinos kaip revoliucinės, kaip „perversmas“, tačiau turįs būti visai kitas jų pagrindas, negu siūlė tuometiniai marksizmo pasekėjai, o ypač bolševikinis jų sparnas. Tas pagrindas Vydūno socialinėje vizijoje buvo ne ekonominis ir ne politinis, o dvasinis. Perversmas pirmiausia turįs įvykti žmogaus viduje – svarbiausiu visų žmogus siekimų tikslu turįs tapti dvasinis tobulėjimas, „žmoniškumo auginimas“. Toksai dvasinis perversmas determinuosiąs savaime kuo išmintingesnį, su tuo tikslu harmonizuojantį ir socialinio gyvenimo sutvarkymą. Naujais pagrindais tvarkoma valstybė, reguliuodama žmonių santykius, turinti taip elgtis, kad pati taptų harmoningu organizmu, kurio veikimas kuo geriausiai derintųsi su visumos kūrybos

¹⁶ Ten pat. P.286.

¹⁷ Ten pat. P.357.

¹⁸ Ten pat. P.293.

vyksmu, su pagrindiniu to vyksmo tikslu – dvasios įsigalėjimu. Valstybė, būdama nebe visumos galių kūrinys (kas yra tauta), o pačių žmonių tvarkymosi, tarpusavio santykių reguliavimo padarinys, paprastai esanti tokio lygio, koks yra tuometinis joje gyvenantis žmogus, kokia jo orientacija, tikslai, pasaulio, gyvenimo prasmės ir laimės supratimas. Žmogus dar tebėra augantis ir toli gražu neįveikęs „pažmoniškumo“, netobulas, todėl ir jo kuriamoji valstybė turinti jo netobulumo bei jo klaidžiojimų žymių. Svarbiausia orientacinė valstybės tobulinimo gairė turėtų būti – „visiškai prisitaikinti tai tvarkai, kuri tautos gyvatoj kūrybos yra nutiesta“¹⁹ ir kuri skirta žmoniškumui žadinti ir stiprinti. Tuo tarpu buvusiose ir esamose valstybėse socialinę tvarką lėmė ir lemia ne tas aukščiausias tikslas, o tik su žemiškais poreikiais susiję žmonių veikimo tikslai. O šitų tikslų bei interesų pobūdį nulemia tai, kuri žmogaus prigimties sfera aktyviausiai reiškiasi. Žmogus turįs kūrybingumo potencialą, jis norįs kurti tokį pasaulį, koks jam atrodo geriausias. Jeigu žmoguje nusveria primityviausioji, kūniškoji sfera, „jos reikmenės šitam žmogaus kūrimui bus svarbiausios „, jei savo gyvumą jis jaus geismų sferoje – „toji jį vers sau statyt pasaulį jų būdu“, o jei žmoguje nusvers mąstymo galia, jis norės matyti proto valdomą pasaulį²⁰. Kokius žmogus tikslus turės, tokiems panaudos valdžios jėgą, paverss kitus žmones. Tad valdžios pobūdį nulemia ne ekonominiai interesai, o ją turinčių žmonių saviraiškos įsitvirtinimo, kuo stipresnio savo galybės bei galios pajautimo norai. Šiame požiūryje ryškūs gyvenimo filosofijos kūrėjų A.Schopenhauerio bei F.Nietzschės „valios gyventi“ bei „valios valdyti“ koncepcijų atgarsiai. Anot Vydūno, šių koncepcijų „tiesos grūdas“ esąs tas, kad gyvenime tarp daugelio kitų galių iš tikro veikiančios valia gyventi ir valdyti, tačiau jų veikimo prasmė esanti tarnauti dvasinei evoliucijai, įtvirtinti žmoniškumą, kurio įsigalėjimo tikslas – „visą gyvenimą prisunkti ir peršviesti savo sąmoningumo šviesa ir visa kelti ir vesti tauresnin esiman“²¹. Tačiau dėl žmogaus netobulumo socialinis gyvenimas ne visada esąs nukreiptas į šį svarbiausiąjį tikslą. Žmogaus norai paprastai eina ne iš dvasios, o iš aktyviosios geismų – jausmų sferos. Kadangi toji sfera esanti išivyravusi dabarties žmonių, kartu ir valstybių, gyvenime, todėl ir kyla dideli neramumai, perversmų troškulys. Toje ar kitoje valstybėje gyvenantys žmonės su valdžia nesutaria, jaučią jai priešišumą todėl, kad valdžia savo tikslams naudojanti žmones, o ne jiems tarnaujanti, kaip turėtų būti. „Valdžiava tegali būti dalykas žmogui, o ne žmogus jajai“, – teigia Vydūnas²² (išryškinta Vydūno – V.B.). Žmogus intuityviai veržiasi į gerį, siekia žmoniškumo, bet valdžia tų jo siekimų visiškai nepaiso. Tvarkydama savo, kaip savitikslio, reikalus, valstybė žmonėms beveik viską draudžia, „žmonių pastangas smelkia“, „į visa ką atsižvelgia, tik ne į reikalingiausiąjį dalyką, būtent į kūrybos kelią“²³ (išryškinta Vydūno – V.B.). Žmogus, anot Vydūno, paprastai yra priemonė valstybei išlaikyti, o ne ji žmogaus tobulėjimo priemonė.

Įtemptą XX a. pradžios socialinę situaciją Vydūnas apibūdino kaip vargingosios visuomenės dalies „kovą prieš mūsų laikų kultūrą, kurios žymiausias vaisius yra griaujamosios valdžios“²⁴. Išsiplėtojusi pramonė – išsirutuliojusios materialinės kultūros vaisius, o ši kultūra gimusi „iš praeitų šimtmečių pasaulio supratimo ir iš jų manymo“, „iš matematiško materialistiško mokslo“²⁵. Taigi materialistinė pasaulėžiūra, Vydūno manymu, esanti pagrindinė dvasinės krizės kaltininkė. Tos pasaulėžiūros

¹⁹ Ten pat. P.297.

²⁰ Ten pat. P.289.

²¹ Ten pat. P.463.

²² Ten pat. P.291.

²³ Ten pat.

²⁴ Ten pat. P.292.

²⁵ Ten pat.

paveiktas, nustojęs rūpintis dvasiniu tobulėjimu, žmogus visą dėmesį sutelkė į turtų gausinimą, į civilizacijos plėtojimą. Civilizacijos teikiami patogumai, sudarydami sąlygas jausmų – geismų sferai žmonių gyvenime išgalėti, stumią iš to gyvenimo dvasinius siekius. Socialinės pažangos ekvivalentu tapusi ne dvasinės, o techninės kultūros pažanga. Dvasinė žmogaus raida sustojo, o technika vystėsi toliau, todėl „jau prislėgė materinė kultūra žmogų. Jis virto jos priemone, net vergu“²⁶.

Karčiausieji tos kultūros vaisiai, Vydūno įsitikinimu, atitekę darbininkams, kurie pasijautė „per dienas ir pagaliau per amžių rišti prie mašinų, lyg būtų jie viena tų mašinų dalis“²⁷. Sukilęs „ilgesys jaustis žmogumi su žmonėmis“, o ne mašinų priedėliu, aišku, skatinąs teisėtą darbininkų siekimą keisti esamą padėtį, tačiau laisvinimosi kelias neturįs būti perversminis. Revoliucijos keliu vykdomas privatinės nuosavybės keitimas visuomenine, kaip įžvalgiai pastebėjo Vydūnas, pats savaime nepagausinsias gėrybių, o tik sumažinsias žmonėms galinčio tarnauti kapitalo plėtrą, nes niekas nematysias „tiesioginės naudos iš savo triūso“²⁸. Kad būtų visuomenei iš ko gyventi, valstybei teksią žmones į darbą varyti prievarta, ir jie vėl „gyvens ne iš savo sielos, bet iš kitų paliepimo ir kitų sumanytos tvarkos“. O tada, Vydūno manymu, „laisvės arba net dykybės negali būti nei kvapo“²⁹.

Vydūno nuomone, visuomenės gyvenimas turėtų būti grįstas laisvu, savanorišku darbu, naudingu ne tik pačiam dirbančiajam, bet ir apskritai žmonėms, teikiančiu ne tik materialinę naudą, bet ir kūrybinį suinteresuotumą, dvasinį pasitenkinimą, įgalinančiu „išmokyti veikimu pasidžiaugti“³⁰ (išryškinta Vydūno – V.B.). Tas mokėjimas „veikimu pasidžiaugti“, nesiekiant naudos, veikiant, dirbant ir kartu dvasiškai tobulėjant, yra indiškojo veikimo kelio (karma jogos) realizavimas. Jį realizavusioji santvarka ir būtų socializmas, kurį mąstytojas išsivaizdavo visai kitokią, negu bolševikų kuriamasis. Šiuo Vydūnas didžiai nepasitikėjo: „Toli, labai toli pasilieka Rusijoje žmonių gyvenimas atgal nuo socializmo idealo, būtent kilnaus, žmoniško, broliško gyvenimo. Kur ten yra malonusis žmonių susitikimas? Kur ten yra nors vienas namelis, kuriame gyvena geidžiamoji ir žadėtoji žmonių laimė? Kodėl bėga iš ten netgi tie, kurie ten buvo valdininkais?“³¹ Vydūniškai suprasto socializmo siekimo kelias – dvasinė žmogaus evoliucija, jo vidinis gerėjimas. Su tuo gerėjimu tobulėjanti ir žmonių gyvenimo tvarka, politinė ir ekonominė visuomenės struktūra. Labai esą sunku suvokti, jog „ne aplinkybės apvertimas vyriausias dalykas, bet žmogaus kitimas, kad žengimas į geresnę ateitį bus žmogaus asmenybės augimas į šviesesnę būseną, kad visa iš to dera. Koks yra žmogaus vidus, tokios yra ir jo aplinkybės. Ne turtas gerina ir dorina žmogų. Šiaip visi turtuoliai būtų geriausieji žmonės“³².

Revoliucinis, prievartinis bet kokio tikslo siekimas, Vydūno manymu, keliąs žmonių piktumą, todėl jis negalįs būti suderinamas su siekiamu kad ir geriausiu tikslu. Piktumas skatinąs piktumą ir kenkias žmoniškumo evoliucijai. „Gero draugijinio gyvenimo pagrindas yra geroji valia, ne kova visų prieš viens kitą, – aiškino Vydūnas. – (...) Nekanta, blogas noras nėra pašalintas, kad žmonės gali dalyvauti turtuose lygiu būdu“³³. Vydūnui buvo nepriimtina marksizmo akcentuojama idėja, jog tik nuo materialinės žmogaus būties priklausąs jo dvasinis gyvenimas, kultūriniai poreikiai ir

²⁶ Ten pat. P.283.

²⁷ Ten pat. P.292.

²⁸ Ten pat. P.293.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Ten pat. P.294.

³¹ *Vydūnas. Raštai.* – V., 1992. T.3. P.216.

³² Ten pat. P.218.

³³ Ten pat. P.216.

kad dėl to tą materialinę būtį reikią pirmiausia sutvarkyti. Ši idėja, mąstytojo manymu, ydinga tuo, kad joje „visas gyvenimo svarbumas randamas tame, ką pasiekia jusnys“, kad „patariama pirm viso materiniais dalykais rūpintis, kad jų žvilgsniu žmogui būtų smagu gyventi“³⁴. Toksai supratimas tegalės žmogų nuvesti į paprasčiausią hedonizmą, dar labiau užtemdyti ir taip jau aptemusį dvasingumo pajautimą.

Pripažindamas, kad žmogui tobulėjant vis dėlto turi būti keičiamos ir aplinkybės, Vydūnas aiškiai pasisakė už nuosaikių reformų keliu vykdomą evoliucinį esamos socialinės tvarkos keitimą, jos laipsnišką vartimą kitokia „žmonijos ateities gyvenimo forma“, t.y. savaip suprastu socializmu. „Kapitalizmo tvarka gali tik iš lengvo virsti socializmo padėtimi“, – rašė jis 1921 m. savo „Darbymetyje“³⁵. Kiek anksčiau M.Gandžio bendramintis S.Vivekananda Indijai taip pat siūlė taikų evoliucinį kelią į socializmą³⁶. Tuo keliu einant, anot Vydūno, artimiausias uždavinys esąs padaryti kai kuriuos pakeitimus socialinio valdymo sistemoje, sukaupto kapitalo apyvartoje. Tam užtenką išmintingo teisinio nuosavybės sureguliuavimo, pačios kapitalo valdymo sistemos esmės nekeičiančių reformų. Kapitalas, Vydūno manymu, aišku, turįs būti apyvartoje ir tarnauti visiems žmonėms. Jį kaupti ir atskiram žmogui iš to lobti iš tikro esąs nusikaltimas. Todėl kapitalas turi būti rankose tokių žmonių, kurie jį naudos ir didins išmintingai, pirmiausia atsižvelgdami į visuomenės interesus. „Draugijos valdžiava vien teturėtų rūpintis gyvojo kapitalo veikimu, jo sravėjimu, – rašo Vydūnas apie patobulintą kapitalo apyvartą. – Vien kad kapitalas nebevertojamas žmoniškiems tikslams, jis turėtų būti imamas iš vienu rankų ir duodamas į kitas pagal tikrus įstatymus“³⁷ (išryškinta Vydūno – V.B.).

Suprantama, visų pertvarkymų siela turinti būti išmintinga, giliąsias būties paslaptis jaučianti valdžia. Jos varas turįs būti išmintingiausių valstybės žmonių rankose. Čionai Vydūnas visiškai pritaria žymiajam antikos mąstytojui Platonui, kuriuo žavisi ir kurį laiko vienu iš didžiausių žmonijos išminčių. Tiesiog sekdamas juo, lietuvių mąstytojas aiškina: „(...) o kaip paprasto žmogaus gyvenimas turi būti tvarkomas išminties, taip kuo daugiau tikro žmonių skaičiaus, būtent didesnės vietovės gyvenimas. Iš išminties turėtų paeiti visi įstatymai“³⁸. Išmintis, anot Vydūno, yra tiesioginė dvasinės žmogaus esmės apraiška, todėl ja grįsta valdžia plauktų ne iš kieno nors geismų ir manymų, bet „paeitų iš žmonių esmės branduolio“. Tokia valdžia būtų susiderinusi su kūrybos galiomis, vadovautųsi išmintimi, todėl veiktų tikslingai, tarnautų aukščiausiam tikslui – žadinti ir gaivinti tautoje ar valstybėje žmoniškumą.

Žmoniškumo žadinimo ir ugdymo prasmę turįs turėti ir tautos ar valstybės žmonių pasiskirstymas į luomas. Šie socialiniai dariniai esą susiformavę ne tik dėl darbo pasidalijimo, ne tik funkciniu pagrindu, bet ir dėl tautoje gyvenančių žmonių dvasinio nelygumo, dėl nevienodo jų esmės atsiskleidimo. Skirtingi luomai, kitoks jų darbo pobūdis atitinkamai padeda jų nariams dvasiškai bręsti, artėti prie bendro visų tikslo – aukščiausio žmoniškumo išsiugdymo. Luomuose tarsi savaime natūraliai susigrupuoja artimo dvasinio lygio žmonės, galį skatinti vieni kitų tobulėjimą. „Iš tikrųjų ir tegalėtų vien žmoniškumo laipsnis būti tas veiksnys, kurs luomus sudaro ir skiria, – aiškina Vydūnas luomų buvimo prasmę. – (...) Luomas yra kūrybos vaisius ir kūrybos savo tikslams naudojamas(...). Luomai yra veiksniai žadinti atskirame žmoguje

³⁴ Ten pat. P.214.

³⁵ Ten pat. P.215.

³⁶ Костюченко В. Вивеканада. – М., 1977. С.166.

³⁷ Vydūnas. Raštai. T.1. P.293.

³⁸ Ten pat. P.298.

*aukštesnį žmoniškumą*³⁹ (išryškinta Vydūno – V.B.). Tautos gyvenime luomai turi savo uždavinius, kurie visi yra svarbūs, nors ir esama tam tikros šio svarbumo hierarchijos.

Aukščiausioj šios hierarchijos pakopoj esanti produktyviųjų luomų eilė. Šie luomai gamina tautos gyvybę, teikia jai „visas augimo ir gyvenimo galias“⁴⁰ – ir materialines, ir dvasines. Į šią eilę įeiną žemdirbiai, amatininkai, mokslininkai ir menininkai.

Reikšmingi esantys ir taip vadinamieji „gelbiamieji“ luomai, kurie ko nors apčiuopiamo negamina, bet vienaip ar kitaip padeda žmonėms ir tuo savais būdais „neša žmoniškumą į žmonių santykius“⁴¹. Tai – mokytojai, gydytojai, teisėjai, šventikai. Mažesnę reikšmę Vydūnas teikia tarnautojų eilei priskiriamiems luomams – kariams, prekybininkams, finansininkams, valdininkams, tvarkos saugotojams. Tačiau ir nuo jų, ypač nuo valdininkų ir tvarkos saugotojų, žmoniškumo, vidinės kultūros labai daug priklausanti tautos gyvenimo darna. Svarbu esą, kad jie „įneštų į tautos gyvatą gyvybę, kuri visa nušviečia ir grožina, tai reiškia, tvarką tobulina. Žmonės šio luomo turi būti menininkai, kurių materialas yra žmonių santykiai“⁴².

Su gailesčiu Vydūnas žiūri į tuos tautos žmones, kurių pragyvenimo būdą supranta kaip vienokią ar kitokią parazitavimo formą. Mąstytojas laiko juos vargšais, o jų buvimo prasmingumas – tai, kad jų dėka išbandoma tauta, jos gebėjimas ištiesti pagalbos ranką, atskleisti savo žmoniškumo lygį. „Dvasios ir kūno paliegėliai yra tautai tikras uždavinys. Jį žmoniškai sprendus, tauta žymiai pakyla“, – teigia mąstytojas⁴³. Į tokių paliegėlių gretas Vydūnas įtraukia ne tik plėšikus, vagis, smuklininkus, bet ir pirklis bei advokatus, kurie tesiekia tik naudos sau.

Žvelgdamas į nepriklausomybę atgavusios Lietuvos socialines perspektyvas, didžiausias viltis Vydūnas siejo su viduriniu sluoksniu. Labiausiai jam imponavo smulki arba vidutinė privatinė nuosavybė – nedidelės įmonės, dirbtuvės, vidutiniai ar smulkūs valstiečių ūkiai. Tokia pozicija išdėstoma valdžios pobūdį bei luomus apibūdinančiose traktato „Tautos gyvata“ vietose⁴⁴ bei dramoje „Vergai ir dykiai“⁴⁵.

* * *

Apžvelgus Vydūno socialinę koncepciją, galima pasakyti, kad joje, kaip ir visoje šio mąstytojo filosofijoje, į pirmą vietą iškyla kilnios intencijos žadinti žmogaus ir tautos žmoniškumą, raginti siekimą to, kas žmones ir tautas vienija, kas leidžia pasijausti esant viena brolija, neatidėliojant spręsti socialinius savo epochos uždavinius. O tasai sprendimas turįs būti toks, kad laimingai gyventų visi žmonės. Tokius uždavinius Vydūnas kėlė lietuvių tautai, tvirtinusiai savo nepriklausomybę. Tie uždaviniai ir mąstytojo siūlyti jų sprendimo būdai šiandieninei Lietuvai yra ne mažiau, o gal ir daugiau svarbūs kaip anuometinei.

*Socialiniai mokslai. Sociologija. – Kaunas:
Technologija, 1995. Nr.2(3). P.21-27.*

Iš kn. Bagdonavičius. Sugrįžti prie Vydūno, V., 2001, p. 55-71.

³⁹ Ten pat. P.322.

⁴⁰ Ten pat. P.323.

⁴¹ Ten pat. P.325.

⁴² Ten pat. P.334.

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ Ten pat. P.316-344.

⁴⁵ *Vydūnas. Vergai ir dykiai: Keturių veikslių tragaida.* – Tilžė, 1919.